Kirjeldatud olustik Tartus ja Tartu ümber oli kindlasti kujunenud juba kaua enne Jaroslavi sõjakäiku, sest see põhines väga lihtsail ja selgeil looduslikel eeldustel, samuti ka Tartu ümbruse asustus- ja kultuurioludel, milliste korraldumist ja väljakujunemist, nagu öeldud, võime jälgida juba meie ajaarvutuse esimesist sajandeist saadik. Oleks otse imelik mõelda, et kohalik rahvas, kes leidude tunnistusel võttis aktiivselt osa Tartust läbikulgevast kaubandusest ja liiklemisest, kes pidi teadma ise oma kogemusest, kui kardetav oli põhja poolt vaenlase ilmudes Tartu soodsa ülekäigukohana, kui see rahvas ei oleks pööranud Tartule tähelepanu ega siia rajanud kaitseehitust.

Tartu silmapaistvat osa muistses Oandis on teiste allikate kõrval selgesti näha eriti ka Läti Henriku kroonikast, kelle omaaegsete võitluste kirjeldused ei jäta kahtlust, et Oandis oli kaks tähtsamat keskust: Otepää ja Tartu. Et Läti Henriku päevil katoliku piiskop oma residentsiks valis Tartu, ei juhtunud kindlasti ainult tema tujust, vaid Tartu keskse asendi kõrval mõjustas teda selleks esijoones selle koha tululisus. Kuid kõik see, mida otsekohe nägid võõrad, ei võinud olla teadmata kohalikule rahvale. Ka pole mingit põhjust arvamuseks, et Tartu oleks oma osa omandanud alles pärast Jaroslavi retke ja linnuse ehitamist. On igapidi loomulikum mõelda, et Jaroslavi ajaks oli Tartu osa nii kaubanduslikus kui ka strateegilises suhtes juba täie selgusega välja kujunenud ja et ta just selle mõjul katsus haarata Vene võimu alla seda nii Eestile kui Venele tähtsat kohta[9].

Nõnda võib siis eesti linnuse olemasolu Tartus enne venelaste Jurjevi asutamist pidada mitmetelt vaatekohtadelt üsna kindlaks. Tartu kantsi väljaehitamise aeg vene linnusena on teada. Eesti linnuse rajamise täppis aeg on teadmata ja jääbki selleks. Ligikaudu oleks muidugi võimalik selgitada kantsi vanust kaevamiste teel. Aga need peaksid olema selleks, et anda tulemusi, väga ulatuslikud, eriti kui arvestada, et siin muistse linnuse peal lasub paks keskaegsete ehitiste jäänuste kiht. Niisugustena nõuaksid need kaevamised suuri kulusid. Ahvatlev oleks see töö aga kahtlemata, sest see selgitaks mitte ainult Eesti mandri muinasaja, vaid ka keskaja kõige suurema ja tugevama keskuse ajalugu ja saatust. Võib-olla leiab meie teadusliku töö keskus, Tartu linn, võimaluse kas või pikema rea aastate jooksul määrata vähemate osadena vajalist raha selleks nii linna enda kui ka Eesti mineviku seisukohalt suure huviga tööks.

---

[9]) On arvatud (O. Freymuth), et Tartu enne Jaroslavi aega ei võinud olla mingiks tähtsaks kohaks, kuna vene kroonikais ei esine Tartu eestikeelset resp. vene keelde tõlgitud nime, nagu seda venelased toovad teiste linnuste kohta. Kuid teisi kohti venelased ei ristinud ümber ja seepärast peavad nad neid nimetama võõrkeelsete või vene keelde tõlgitud nimedega. Tartu on seepoolest erikohal, et ta juba esmakordse esinemise puhul Nestori kroonikas saab puhtvene nime. See asjaolu, et Jaroslav Tartu ümber ristis oma kristliku nime (Jüri) järgi, näitab mitte ainult seda, et ta seda kohta mõtles rajada jäädavaks Vene tugikohaks, vaid ka, et ta seda linnust eriliselt hindas.